

ВІД НАТУРАЛІЗМУ ДО НОВІТНЬОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПРАДАВНИХ ОБРАЗІВ (ІВАН-ВАЛЕНТИН ЗАДОРОЖНИЙ)

Дробот А. О., аспірантка

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Анотація. У статті розглядаються основні етапи творчості Івана-Валентина Задорожного на шляху від натуралізму до віднайдення власного варіанту національного стилю образотворення, визначаються джерела означених творчих змін. Аналізується характер монументально-декоративної творчості художника на основі народного мистецтва.

Ключові слова: народне мистецтво, національне мистецтво, символізм, іконопис.

Аннотация. Дробот А. А. От натурализма к новейшей интерпретации древних образов (Иван-Валентин Задорожный). В статье рассматриваются основные этапы творчества Ивана-Валентина Задорожного на пути от натурализма к определению собственного варианта стиля национального изображения, определяются источники указанных творческих изменений. Анализируется характер монументально-декоративного творчества художника на основе народного искусства.

Ключевые слова: народное искусство, национальное искусство, символизм, иконопись.

Annotation. Drobot A. A. From naturalism to the newest interpretation of ancient appearances (Ivan-Valentin Zadorozhny). In the article the basic stages of creation of Ivan-Valentin Zadorozhny are examined on a way from naturalism to determination of own style of national image, the sources of the indicated creative changes are determined. Character of monumental creation of artist is analysed on the basis of folk art.

Keywords: folk art, national art, symbolism, icon-painting.

Постановка проблеми. В умовах розбудови сучасної української держави закономірним є звернення до національної традиції в мистецтві. На перший план виходять персоналії, безпосередньо пов'язані із відродженням українського в образотворенні, мистці, що свого часу пішли у розріз із офіційною лінією радянського образотворчого мистецтва та за рахунок використання надбань народного малярства обрали шлях створення власного національного стилю. Так, шістдесяті роки минулого століття відмічено другою хвилею піднесення національної самосвідомості в Україні. З'являється мистецький напрямок нонконформістів, до якого увійшли послідовники головних фігурантів «Розстріляного відродження» 1930-х років – школи бойчукістів: Алла Горська, Віктор Зарецький, Опанас Заливаха, Борис Плаксій. Окремі дослідники до нонконформістського відносять мистецтво І.-В. Задорожного, адже його твори шістдесятих років на національній основі, різко відрізнялися від офіційної лінії в мистецтві. Художник, творчість якого безпосередньо пов'язана із народним підґрунтям в образотворенні, іконописом та декоративізмом, узагальненістю та площинністю форми, локальністю кольору, відмовою від натуралізму, цілком відмінна від визначеної ідеологією Радянського союзу, безпосередньо вписується у параметри творчості українських шістдесятників.

Іван-Валентин Задорожний – різноплановий сучасний український мистець, заслужений діяч мистецтв УРСР, визначний майстер станкового та

монументального живопису, творець плакатів, художніх проєктів, творів для дітей, теоретичних праць з мистецтва [4, 3]. Художник, творчі устремління та прагнення якого були спрямовані до пластичного синтезу, а відтак до відтворення національної форми [5, 16], він протягом творчого життя йшов від академізму до народно-образного стилю. Звернення мистця до народного мистецтва не було простим його використанням – він зрозумів і прийняв його. В процесі вирішення означеної проблеми Задорожний, почасти звертаючись до засад бойчуків, починає наближати станкову картину, як пластичне зображення, до двомірності. Пошуки національної форми остаточно приводять його до відмови від третього виміру у монументальному зображенні. Таким чином витокami творчості Івана-Валентина Феодосійовича є і народне мистецтво, і школа Бойчука.

Третій етап і визначальний етап на шляху Івана-Валентина Задорожного від натуралізму до національного в мистецтві за словами мистецтвознавця Володимира Данилейка – «То є нова, що потребує активної концептуальної роботи національного і світового інтелекту, система артистичного малювання. То є вивищене, ... сучасне світового рівня небо українського образотворчого мислення» [4, 29].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Публікацій, присвячених творчій діяльності мистця, порівняно небагато. Переважну більшість складають статті періодичних видань, що носять оглядовий характер. Вони зосереджені в основному на сторінках офіційного видання НСХУ часопису «Образотворче мистецтво». Короткий загальний огляд мистецької діяльності художника в цілому надається в статті В. Даниленка до каталогу першої посмертної виставки І.-В. Задорожного. Публікація містить стислу інформацію відносно основних етапів творчості майстра та ємкий перелік творів, що до них належать. Окремі матеріали містяться в статтях газети «Дзеркало тижня». Грунтовного дослідження шляхів відходу художника від реалізму та пошуку власного виразу національного в мистецтві поки що немає.

Формулювання цілей статті. Визначити характер переходу І.-В. Задорожного від натуралізму до монументально-декоративної живописної манери на основі народного образотворення та проаналізувати основні його етапи.

Результати дослідження. На думку члена Національної спілки художників України Геннадія Польового, Задорожний не лише надзвичайно умілий і досвідчений у використанні та переосмисленні народних традицій декоративного мистецтва художник, а перш за все, мистець, який умів з надзвичайною силою сконцентрувати у своєму творі особливий феномен духовності [5, 16]. Майстер досяг такого глибокого духовного та емоційного злиття з народною творчістю, що складається враження, ніби ці картини робила людина «з народу». Таке враження справляють твори третього періоду творчості художника.

Перша персональна виставка Валентина Задорожного, що відбулася 1991 року у Державному музеї українського образотворчого мистецтва,

показала широкому загалу природні, органічні, естетично багаті, асоціативні твори художника. Виставка презентувала роботи переважно пізнього періоду. Характерний лаконізм та умовність зображення не виступають у них елементом спрощення, вони подібно до зображень японської гравюри, через виявлений естетичний смак, досконале виконання, відбір лише основного та характерного, набувають більшої промовистості. Площинність викликає асоціації з іконописом, у якому фігурують інші закони просторового вирішення перспективи, ніж у реалістичному живопису [1].

Іван-Валентин Феодосійович Задорожний декілька разів протягом творчого шляху різко змінював тематику, жанри та стилі, знаходив нові виражальні засоби, звертався як до сучасності, так і до історичного минулого рідного краю. Він підійшов до сакралізації мистецької форми, коли усвідомив необхідність ідентифікації особистості з власним етносом, «націоналізації» творчості, – це період 1960 – 80-х років, коли в мистецтві активізувався процес ототожнення художнього образу з народною культурною традицією [3, 45]. Першою різкою зміною мистецького стилю Задорожного був перехід – синхронно із відлигою шістдесятників – від передвижницького та соціального натуралізму, вальорного, «настроевого» живопису, до типізованого, узагальненого принципу подачі художнього матеріалу. На цьому шляху переламним стало визначне полотно художника – «Мої земляки» (1963 – 1965), – в якому постають вражаючі своєю драматичністю й трагізмом монументальні постаті українців-колгоспників, які ніби остовпіли на своїй землі [4, 3]. Втілені образи не є ідеалізованим, відірваним від реального життя абстрактним зображенням. Цим твором було започатковано пошук нової форми, пластики та кольорової гами. Злам настав закономірно. Для втілення думок про долю народу була потрібна нова форма. Картина «Мої земляки» засвідчила появу цієї нової форми, стала утвердженням сили народу і водночас протестом проти бездумного оспівування «щасливої праці на благо країни» [1].

Задорожний намагався визначити етнографічно, у справжньому народознавчому розумінні поняття – яким є український народ сьогодні. У творі – на відміну від представників офіційного образотворення – зображення відповідає зображуваному без прикрас. Зі слів В. Даниленка «мистець-народознавець... поклав край псевдопоказові українського (радянського) народу як стада доярок у квітчастих хустках... з усміхненими білозубими ротами... - так як їх було зображено майже на всіх поспіль картинах тогочасних радянських художників» [2, 15]. Крім того, слід звернути увагу на відгуки з приводу виставки картин. Тодішній міністр культури Р. В. Бабійчук та колеги мистця визначили зміни у його творчості як «рецидиви бойкукізму», що підтверджує певну схожість творчих шукань Задорожного із діяльністю бойчукістів [4, 6].

Творчість Івана-Валентина Задорожного цього періоду відзначається використанням узагальнених контурів, образної мови, символічністю засобів.

Виявляється різкий відхід від реалізму, до якого художник вже не повернеться [4, 6]. Такий перехід до нової форми та оновленої тематики наближає майстра до засад та принципів школи бойчукістів. Проте, це лише перша сходинка на шляху до власного вирішення національної форми, перехідний етап від чистого натуралізму до символічного, гранично узагальненого, майже знакового мистецтва.

Картина «Мої земляки» – побудований на контрастах монументально-декоративний твір, в якому незначна узагальненість форми межує із дотриманням реальних пропорцій людського тіла, майже натуралістичним моделюванням складок одягу, облич, поз, рухів та жестів зображуваних. Твір можна вважати наближеним до «народного» скоріше не завдяки художній формі вирішення зображуваного, а, перш за все, завдяки намагання передати реальний стан сучасного художника українського народу. У цьому перехідному творі, що нагадує монументальні роботи переважної більшості майстрів того часу, ще немає тієї чистоти і локальності кольору, спрощеності та площинності форми, використання лінії та орнаментики, відмови від другорядного заради головного, що прийде у творчість художника, в першу чергу, з народного мистецтва.

Як і всі художники-шістдесятники, Задорожний прагнув до вивчення коренів народної творчості заради її осмислення та переосмислення, усвідомлення національної ідентичності. Тому його твори не виступають імітацією народного мистецтва, а надають своєрідну його інтерпретацію, суб'єктивне розуміння та бачення.

Початок другого етапу творчості майстра безпосередньо пов'язаний із переходом 1966 року з живописної у секцію монументального мистецтва. Це згодом дозволило йому вийти на ширші засади образності та пластики. У творах з'являється фольклорна асоціативність, образне різноманіття. Монументальна дерев'яна пластика митця цього періоду позначена осмисленням ємності традицій українського народного різьблення та народної скульптури. При формальній «деформативності» чи «простоті» абрисів ускладнюється асоціативна природа образу, відкритість і сила враження. Художник проникає у шари фольклоризованої народної самосвідомості. Твори вирішуються у поняттєво-етнологічному стилі. Стильовий пошук митця наштовхнув його на думку, що український станковий живопис має історично вирівнятися – зокрема за формою – у єдиному, на думку Задорожного, етнографізованому образотворчому процесі [4, 16-29].

Звернення до народного мистецтва привносить у твори Задорожного притаманну йому статичність, композиційну варіативність, і, що особливо характерно, – на перший план виходить проблема кольору, який сам по собі стає змістовним. Колір набуває більшої локальності, відкритості, чистоти, насиченості, відтінки майже відсутні. Подібно до народних майстрів Задорожний будує палітру на основних – червоному, чорному та білому кольорах, додаючи у певних випадках жовтий, синій або зелений.

Професійного художника з народними майстрами єднає не лише естетичне підґрунтя, характер вирішення образів та прийоми, але й мета, сенс творчості – його полотна принципово життєствердні [1]. У цей час було створено монументальні живописні роботи «Садкам цвісти», «Бабуся Ніла», рельєф кременчуцького палацу культури «Весільне свято».

Третім і вирішальним етапом творчого розвитку Івана-Валентина Задорожного став його «символізований» живопис. Цей період охоплює часовий проміжок від середини сімдесятих років минулого століття до смерті майстра. У цій новій для українського образотворення стилістиці лінія трактується, як колір, контур – як об'єм, конфігурація – як живопис, пляма – як образ, композиція – як ідея, тло – як і час, і епоха, і місце. У даний період з'являються так звані парсуни. Роботи останніх десятиліть доводять чудове розуміння художником автентичності українського орнаменту, поняття знака, семантики кольору, плями, архітектоніки [5, 16]. Унікаючи гострих деформацій форми і пропорцій, художник очищує зображення до кристалізації у символ. Лінійна пластичність обрисів, геральдична виразність кольорів позбавляє образи примітивної подоби, і водночас робить їх вкрай переконливими, навіть матеріальними. Просторове рішення творів поєднує кілька площин і сфер, складну взаємодію планів, що надає композиції змістової і художньої образності. У сакральних-міфологічних творах Задорожного завжди визначений енергетичний центр, який тримає у цілісності всі складові побудови образу [3, 45].

Джерелом творчості трьох періодів ненатуралістичного образотворення Задорожного, окрім народного мистецтва, безперечно був іконопис та дохристиянський слов'янський світогляд. Роботи зрілих літ являють нам так званих «богів» Задорожного. З'являється велика кількість дохристиянських образів богів та легендарних постатей – Ярослав Мудрий, Кий, Щек, Хорив, Либідь, Березина, Ярило, Сварог, Лада, Хорс. Художник віддає данину міфології культурного героя – у доробку митця виокремлюється цілісний за іконографічними ознаками пантеон образів-міфологем української історії та культури. Завдяки надзвичайній чутливості до природи сакрального, Задорожний вдало користується багатьма прийомами іконопису [3, 45].

Митець осучаснив національний іконопис, максимально наблизивши його до народного вираження. Окремі твори майстра дуже співзвучні західноукраїнському іконопису на склі. В них з'являється відверта декоративність, насичений колорит, авторська орнаментика. Однією з улюблених тем творів цього напрямку є створення образів Богородиці – «Оранти».

До пріоритетної тематики останнього періоду входять образи й сюжети козацької доби. Створюється вітраж на тему козацької України у м. Кременчуці під назвою «Наша пісня – наша слава». З'являється образ Козака Мамає. «Козацькі» твори Задорожного наповнені українськими національними ознаками – починаючи від притаманних народному мистецтву барв, кольорів, композицій та закінчуючи народними образами-символами

[2, 16]. Візитівкою третього періоду стають так звані парсуни Задорожного – гранично стилізовані, узагальнені, проте сповнені характерного та індивідуального декоративні образи: «Аттіла», «Аліпій», «Ярослав Мудрий», «Петро Могила», «Маруся Чурай», «Юрій Кондратюк», «Портрет матері».

Його твори – панно «Свято Ладі», gobelen «Кий» та пантеон поганських богів, виконаних для готелю «Либідь», оформлення Меморіального музею Михайла Коцюбинського в Чернігові, вітраж «Наша пісня – наша слава» у Палаці культури в Кременчуку, «Скіфія» – наскрізь історичні, наповнені величчю та силою, налаштовують на душевну врівноваженість. У них безперечно співзвучність кольору, ліній, пластики, композиції. Певна неправильність, неточність і химерність ліній – з фольклору, з народного малярства. Та незважаючи на незаперечну інтерпретацію народного та прадавнього, живописна мова Задорожного сучасна. Третій період є періодом надзвичайно органічного синтезу етнічного та історичного із новим та сучасним. Умовна, узагальнююча манера робить твори художника одночасно і народними, і сучасними [1].

Висновки. Творчий пошук Задорожного – пошук у глибинах народного мистецтва духовної першооснови, художньої прамови, що є його основою. Він ґрунтувався на дослідженні вишивки, кераміки, скульптурної великої та малої пластики, іконопису, що спонукала художника до духовного синтезу українських прадавніх образів. Митець зумів народне пластичне бачення не просто переосмислити, а дати йому нову відповідну форму, новий розвиток сюжетів.

Шлях мистця до власного розуміння національного в мистецтві – це шлях від реалістичного радянського живопису, де українці-сучасники зображалися у вишиванках із вусами, до українського національного стилю, що базується у Задорожного, подібно до Бойчука та нонконформістів-шістдесятників, на глибинному знанні прадавньої історії рідної землі. Джерелом формування ідейних, образних та формальних засад нового національного мистецтва Задорожного була народна традиція, міфологія, сакральне мистецтво, українська історія, що у синтетичній формі виявилось на кращих полотнах майстра.

Література:

1. Брюховецька Л. «І сниться їм якийсь забутий сон...» Виповнилося 80 років українському художнику Валентину Задорожному // Дзеркало тижня. – 2001. – № 28 (352).
2. Даниленко В. До аспектів етнографізму і космології у творчості І.-В. Задорожного // Образотворче мистецтво. – 1997. – №1. – с. 14-17.
3. Журунова Т. Побудована на дуалістичній рівновазі: До 80-річчя від дня народження І.-В. Задорожного // Образотворче мистецтво. – 2001. – № 2. – С. 45-46.
4. Задорожний Іван-Валентин. Виставка творів. Монументальне мистецтво, живопис, графіка: Каталог. – К., 1991. – 64 с., іл.
5. Іван-Валентин Задорожний «Намалюй Україну» (Десять років без митця) // Образотворче мистецтво. – 1999. – №1-2. – с. 16-19.

Надійшла до редакції 18.03.2009